Kulturmiljövårdens riksintressen i Stockholms län

2017-11-28

Riksintressen i Stockholm län

- I Stockholm finns 120 områden av riksintresse för kulturmiljövården

- De täcker mellan 12 och 17 % av länets yta. I vissa kommuner är mycket stora ytor utpekade.

Länsstyrelsen Stockholm

Projektets utgångspunkter

Projektet utgår från bedömningen riksintressesystemet är en viktig planeringsförutsättning som rätt använt bidrar till helhetssyn på landskap och hushållning.

Systemet kan endast fungera om det finns en god kunskap om de utpekade områdena hos berörda myndigheter, och om kunskapsunderlag och beslutstexter hålls aktuella som underlag för översiktsplanering mm.

En större översyn behövs idag av såväl urval som beslutstexter och avgränsningar.

En sådan översyn måste ske i dialog med länets kommuner och andra parter

Länsstyrelsen Stockholm

Syfte

- Förbättra förutsättningarna för hanteringen av riksintressen för kulturmiljövården såväl hos kommunerna som på Länsstyrelsen.
- Aktualiserade underlag – fysiska förändringar och förändrat synsätt.
- Kommunicera – i första hand med länets kommuner.

.

Länsstyrelsen Stockholm

Projektmål

- Nya kunskapsunderlag för samtliga riksintressen för kulturmiljövården i länet.
- Utpekade riksintressen ska vara aktualiserade avseende urval, avgränsningar och värdetexter, med förnyade beslut från Riksantikvarieämbetet där så krävs.
- Aktualiseringen ska ske i dialog med länets kommuner, och deras synpunkter på förvaltningsförutsättningar och utvecklingsbehov ska i möjligaste mån vägas in i aktualiseringen och i de förslag på eventuella förändringar som Länsstyrelsen lämnar till Riksantikvarieämbetet.

Länsstyrelsen Stockholm

Målgrupper

- Länets kommuner – tjänstemän och politiker
- Länsstyrelsen
- Konsulter
- Intresseorganisationer
- Allmänhet

Länsstyrelsen Stockholm

Samband med andra projekt och verksamheter

- Kommunernas översiktsplanering. Länsstyrelsens arbete med kommunala planeringsunderlag och ansvar för att lämna samlade redogörelser till kommunerna som underlag för översiktsplaneringen.
- Arbete med nya RUFS.
- Riksintresseutredningen.
- Regeringsuppdrag till Boverket och Länsstyrelsen ett uppdrag att se över riksintressena i relation till bostadsbyggnasfrågan (2015-2016).
- Riksantikvarieämbetets arbete med riksintressen för kulturmiljövården. Handbok 2014.
- Pågående riksintresseöversyner i övriga län.

Länsstyrelsen Stockholm

Genomförande

Sex teman

Tre etapper

Sex år

Temaindelning - syfte

- Att bryta ner arbetet i hanterbara delar
- Att sätta in områdena i en övergripande kulturhistorisk kontext
- Att skapa möjligheter till jämförelser mellan områden inom länet, och att därigenom underlätta diskussioner om värdering och urval.

Länsstyrelsen Stockholm

Teman

- Skärgårdsmiljöer samt Farleds- och kommunikationsmiljöer (28 st)
- Landsbygd, förhistoria fram till och med stormaktstid samt Herrgårds- och slottsmiljöer (60 st)
- Städer, tätorter, förorter och villasamhällen samt Industrimiljöer (32 st, 11 st. i Stockholm)

Länsstyrelsen Stockholm

Skärgårdsmiljöer

Haninge
Huvudskär
Kymmendö

Lidingö
Grönstakolonin

Norrtälje
Arholma
Backbyn, Singö
Barnens Ö
Svartlöga –Rödlöga
Ängsö natianalpark
Ytterskärgårdens jakt- och fiskeplatser (även Värmdö)

Värmdö
Bullerön – Långviksskär
Djurhamn – Djurö
Grinda
Harö
Husarö – Ingmarsö- Svartsö –Gällnö – Hjälmö (även Österåker)
Möja- Bockö – Lökaön
Sandhamn
Ytterskärgårdens jakt och fiskeplatser (även Norrtälje)
Uppeby – Nore
Överby-Aborrkroken

Österåker
Husarö – Ingmarsö – Svartsö –Gällna – Hjälmö (även Värmdö)

Länsstyrelsen Stockholm

Genomförandeplan

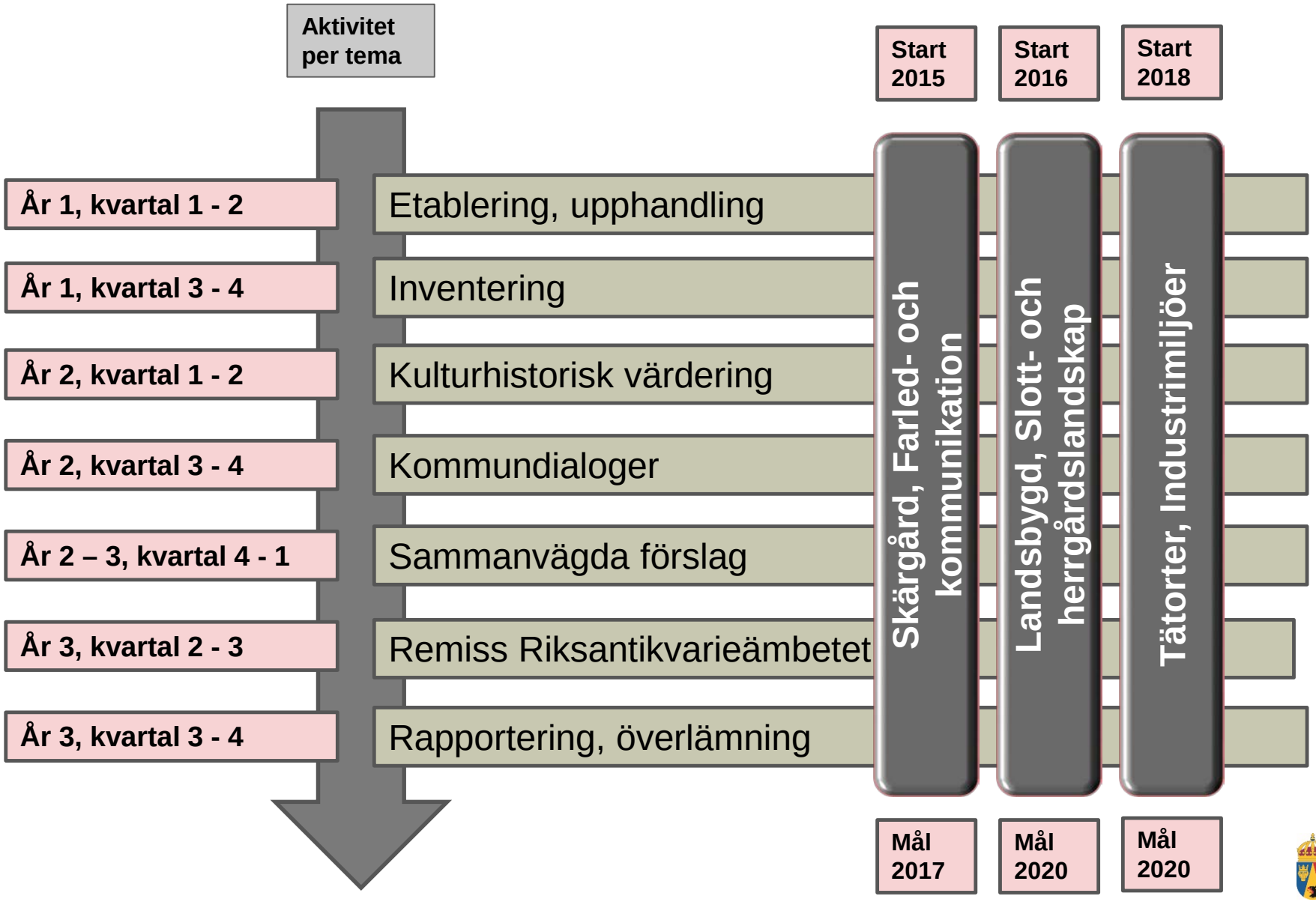

Länsstyrelsen Stockholm

För varje tema

- Sammanfattande temaöversikt som beskriver respektive tema och dess betydelse för Stockholms län.
- Redovisa och förklarar för temat grundläggande företeelser och begrepp.

För varje område

- Aktuella fördjupade riksintressebeskrivningar.
- En sårbarhet- och tålighetsanalys av riksintressets värden.
- En analys av områdets kulturvärden för att konstatera behov av eventuella förändringar.
- I de fall det krävs formulera förslag till nya värdetexter samt ev. förslag på ändrade gränser

Länsstyrelsen Stockholm

Värdetext - förslag på ny text

Motivering:

Kust- och skärgårdsmiljö som visar betydelsen av den säsongsvisa jakten och fisket i ytterskärgården för skärgårdsbefolkningens försörjning från medeltiden till in på 1900-talet, ett regionalt särdrag för Stockholms och mellersta Östersjöns skärgårdar. Kommunikationsmiljö med Svenska Högarnas fyrplats från 1874. Stockholms skärgårds utpost mot öster.

Uttryck för riksintresset:

Rikliga lämningar från säsongsfiskets och -jaktens tid, bl.a. Stora Nassa som haft permanent bebyggelse från 1700-talet till in på 1900-talet och säsongsfiskelägena vid Björkskär-Bodskäret och Horssten. Utspridda bodar för jakt och fiske från 1900-talet och i viss utsträckning 1800-talet.

Andra lämningar som tomtningar, ristningar och labyrinter. Öarnas och skärens vindpinade karaktär och fria sikt (miljön berör även Norrtälje kommun). Heidenstamfyren från 1874, rester av kapell, bostäder för fyrpersonal, hamnanläggningar med bodar och bryggor på Storön. Kyrkogård med klockstapel.

Länsstyrelsen Stockholm

Kunskapsunderlag

Ytterskärgårdens jakt- och fiskeplatser [AB 612] (Norrtälje kn) (Värmdö kn)

Tema:	Skärgårdsmiljöer samt farleds- och kommunikationsmiljöer
Landskaps- och miljötyper (nyckelbegrepp)	Kommunikationsmiljö-kust- och skärgårdsmiljö

Förslag om ändring	Texten delas inte upp kommunvis. Fler uttryck.
Tyréns kommentar	

Riksintressets NUVARANDE motivering och uttryck
[AB 612] (Delen i Djurö och Möja snr) (Värmdö kommun)

Motivering:
Område som visar betydelsen av den säsongsvisa jakten och fisket i ytterskärgården för skärgårdsbefolkningens försörjning till in på 1900-talet, ett regionalt särdrag för Stockholms och mellersta Östersjöns skärgårdar. (Forn- och medeltida kustmiljö).

Uttryck för riksintresset:
Rikliga lämningar från säsongsfiskets och -jaktens tid, bl.a. Stora Nassa som haft permanent bebyggelse från 1700-talet till in på 1900-talet och säsongsfiskelägena vid Björkskär-Bodskäret och Horsten. Utspridda bodar för jakt och fiske från 1900-talet och i viss utsträckning 1800-talet.

Andra lämningar som tomtningar, ristningar och labyrinter. Öarnas och skärens vindpinade karaktär och fria sikt. (Miljön berör även Norrtälje kommun.).

[AB 612] (Delen i Blidö sn) (Norrtälje kommun)
Motivering:
A. *Skärgårdsmiljö* som visar betydelsen av den säsongsvisa jakten och fisket i ytterskärgården för skärgårdsbefolkningens försörjning till in på 1900-talet, ett regionalt särdrag för Stockholms och mellersta Östersjöns skärgårdar.
B. *Kommunikationsmiljö* med Svenska Högarnas fyrplats.

Uttryck för riksintresset:
A. Rikliga lämningar från säsongsfiskets och -jaktens tid, bl.a. säsongsfiskelägena vid Gillöga och Röder. Utspridda bodar för jakt och fiske från 1900-talets och i viss utsträckning 1800-talet. Andra lämningar som hamnplatser, tomtningar, ristningar och labyrinter. Öarnas och skärens vindpinade karaktär och fria sikt.
B. Heidenstamfyren från 1874, kapell och hamnanläggningar.

Förslag på NYA motiv och uttryck (samma text föreslås för delarna i olika kommuner)
Motivering:
Kust- och skärgårdsmiljö som visar betydelsen av den säsongsvisa jakten och fisket i ytterskärgården för skärgårdsbefolkningens försörjning från medeltiden till in på 1900-talet, ett regionalt särdrag för Stockholms och mellersta Östersjöns skärgårdar. Kommunikationsmiljö med Svenska Högarnas fyrplats från 1874. Stockholms skärgårds utpost mot öster.

Uttryck för riksintresset:
Rikliga lämningar från säsongsfiskets och -jaktens tid, bl.a. Stora Nassa som haft permanent bebyggelse från 1700-talet till in på 1900-talet och säsongsfiskelägena vid Björkskär-Bodskäret och Horsten. Utspridda bodar för jakt och fiske från 1900-talet och i viss utsträckning 1800-talet. Andra lämningar som tomtningar, ristningar och labyrinter. Öarnas och skärens vindpinade karaktär och fria sikt (miljön berör även Norrtälje kommun). Heidenstamfyren från 1874, rester av kapell, bostäder för fyrpersonal, hamnanläggningar med bodar och bryggor på Storön. Kyrkogård med klockstapel.

Flacka skär med vindpinad låg vegetation kännetecknar ö-världen i ytterskärgården. Den sparsamma stug- och bodbebyggelsen underordnar sig siluetten

Presentation av riksintresseområdet
Riksintresset omfattar ett stort antal öar och skär i det yttersta havsbandet som bildar en splittrad arkipelag med flera mindre ögrupper. Här ingår Stora Nassa skärgård, Lilla Nassa skärgård, Gillöga skärgård, Björkskärs skärgård, Fredlarna, Söderskärgården, Skarvs skärgård, Röder, Horsten och Svenska Högarna. Landskapet i ytterskärgården präglas av havet och små karga klippöar med renspolade hällar och begränsad vegetation. På de lite större öarna finns områden med gräsmarker samt björkar, hällmarkstallar och krypande enar i skyddade lägen. På små kobbar och skär finns begränsad buskvegetation i klippskrevor. Bebyggelsen är sparsam och består av mestadels av kluster av bodar i skyddade vikar på de större öarna. Bodarna används säsongsvis och endast Svenska Högarnas huvudö Storön är bebodd året runt. Storön skiljer sig även från övriga öar inom riksintresset genom en mer samlad bebyggelsebild, som domineras av en fyr och master för väderobservationer och gränskontroll. På ön finns även en muromgärdad kyrkogård och lämningar efter ett kapell.

Till öarna i området finns ingen fast reguljär förbindelse till fastlandet. Under sommarhalvåret går enstaka turer till Svenska Högarna, men i övrigt krävs egen båt eller chartertrafik för att nå området. Sommartid besöks området av fritidsbåtar som söker sig ut till de glest bebyggda och obebyggda skären i havsbandet. Svenska högarna markerar den yttersta utposten mot det öppna havet och Sveriges nationsgräns.

Skyddad hamnbassäng med bodar, Lilla Nassa. De småskaliga och enkelt utformade stugorna/bodarna är varsamt placerade i hällmarksterrängen. Det var viktigt med bra platser för båtarna och plana hällar att arbeta på när fångsten skulle hanteras. Efter en snabb rensning saltades fisken ner i trätunnor för att säljas på fastlandet under hösten

Kulturhistoriska aspekter
Säsongsfiskelägen
Öarna i området har nyttjats som säsongsfiskeplatser åtminstone sedan medeltiden. Ytterskärgårdens småskärgårdar erbjöd ett ymnigt strömmingsfiske och havsbandet betraktades som en allmänning fram till 1400-talet där vem som helst kunde fiska. Under fiskesäsongerna bodde man i enkla bodar som uppfördes i skyddade vikar och naturhamnar på de större öarna i närheten av de bästa fiskeplatserna. Från mitten av 1400-talet gjorde kronan anspråk på äganderätten till skären och från 1500-talet upprättades kronohamnsfisken som innebar att man var tvungen att betala skatt för rätten att fiska i ytterskärgården. Flera av säsongsfiskeplatserna inom området har varit kronohamnsfisken där alla hade rätt att fiska mot skatt, förutsatt att man följde hamnstadgan från 1450. Förutom strömmingsfisket bedrevs även säl- och fågeljakt i området. Från 1700-talet och fram till 1900-talets början fanns bofast befolkning åtminstone på Stora Nassas huvudö, Stora Bonden.

Säsongsfiskets betydelse avtog under 1800-talet. Dels avtog strömmingens antal, och dels fick man konkurrens från sillen från Västkusten. Öarna fortsatte trots det att vara välbesökta fiskeplatser. Runt om på öarna finns lämningar efter det omfattande säsongsutnyttjandet. Tomtningar och husgrunder från olika tidsperioder, båtlänningar och begravningsplatser speglar kontinuiteten i användandet genom århundraden. De flesta skären i området saknar helt bebyggelse idag. Många har aldrig haft någon, men ändå varit en viktig del av det omfattande fisket. Den bebyggelse som finns i området består av samlingar av bodar på ögruppernas huvudöar. Bodarna är ofta placerade tätt intill varandra i skyddade hamnlägen. På Stora Vånskär i Fredlarna, Stora Bonden i Stora Nassa skärgård, Sprickopp i Lilla Nassa skärgård, Björkskär i Björkskärs skärgård, Horstens huvudö Horsten, Västerskär i Gillöga skärgård, Hamnskär i Lygna skärgård och Storskäret i Röder finns sådana bodar som både fungerat som fiskebodar och för övernattning vid säsongsfisket i havsbandet. Valet av lokalisering av säsongsfiskelägena utgick dels ifrån var det fanns skyddade hamnlägen men även ifrån var det bästa fisket fanns. Den mesta strömmingen finns i anslutning till grund, som ofta inte syns ovanför ytan. Goda fiskeskär och färdriktningar som undvek grynnor och grund markerades ibland med mindre stenrösen, ibland med större enstaka stenar på de kala skären. Många av dessa finns kvar än i dag och påminner om det tidigare säsongsvis omfattande utnyttjandet. Idag används många av bodarna som sommarstugor.

Kummel, en äldre form av sjömärke. De kunde ha olika syften, förutom att vägleda fartyg även vara till hjälp vid identifieringen av de fiskrika grynnorna genom att ingå i ett system av referenslinjer. Företeelsen är uråldrig, kummel omnämns i medeltida berättelser. Ibland kan de vara vitmålade för att synas vid dålig sikt

Vida horisonter och karg natur, med bodar som hukar sig i skydd bakom klippor

Fyrplats, lotsstation och väderstation på Svenska Högarna
Vattnet kring Svenska Högarna är särskilt svårnavigerad med många grund och klippor i det öppna vattnet och kring skären. För skeppen som närmade sig kusten från havet var det svårt att urskilja de olika öarna och skären när man närmade sig kusten. Det fanns få hållpunkter på öarna och skärgårdens uppbrutna bergskedja skapade en mängd grund mellan ögrupperna. De stenkummel som fiskarna på öarna reste för navigering mellan skären blev synliga för

Heidenstamfyren på Svenska Högarnas huvudö Storön. Fyrtypen är namnsatt efter konstruktören Gustav von Heidenstam och finns på flera platser utmed Sveriges kust. Fyrkonstruktionen med ett

Storöns kyrkogård ligger i en sänka och är muromgärdad

Miljöns riksintressanta värde

Landskapets läsbarhet
Riksintresset speglar säsongsfiskets betydelse från medeltiden fram till 1900-talet. Många av de kala skären och grunden i havsbandet har inga synliga spår efter det omfattande fiske som

Säsongsfisket har lämnat efter sig olika typer av fornlämningar, där labyrinterna hör till de märkligare. Troligen har de anlagts och använts i rituella syften, kanske för att blidka vädrets makter och för att få god fångst. Fornlämningstypen förekommer i fiske- och sjöfartsmiljöer på flera håll kring Östersjön

Fyren på Svenska Högarnas huvudö Storön och bostäder till fyr- och lotspersonal berättar och sjöfartens behov av vägledning i den uppbrutna skärgården. Kyrkogård, husgrunder, rester efter kapell, tillsammans med den skyddade hamnen berättar om öns roll i området och som sista utposten mot det öppna havet. Även de ristningar som sjöfarare, flyktingar och fiskare i olika

Kommundialog

- Informera om projektet
- Diskutera de underlag som tagits fram av konsulter
  - stämmer beskrivningen av riksintresseområdena
  - stämmer analyserna av områdenas känslighet och tålighet
  - är det något som saknas.
- Få information om planeringsförutsättningar kopplade till riksintresseområden i kommunen inklusive förutsättningar för bostadsbyggande.

Länsstyrelsen Stockholm

Erfarenheter hittills

Spridda företeelser svåra att fånga

Nya aspekter har kommit fram som inte lyfts i tidigare värdetexter

Vissa områden har förändrats radikalt t ex avseende tillkommande bebyggelse eller igenväxning och förfall

Värdetexternas uppbyggnad och innehåll – företeelser och objekt som nämns i uttryckstexten finns inte alltid med i motivtexten

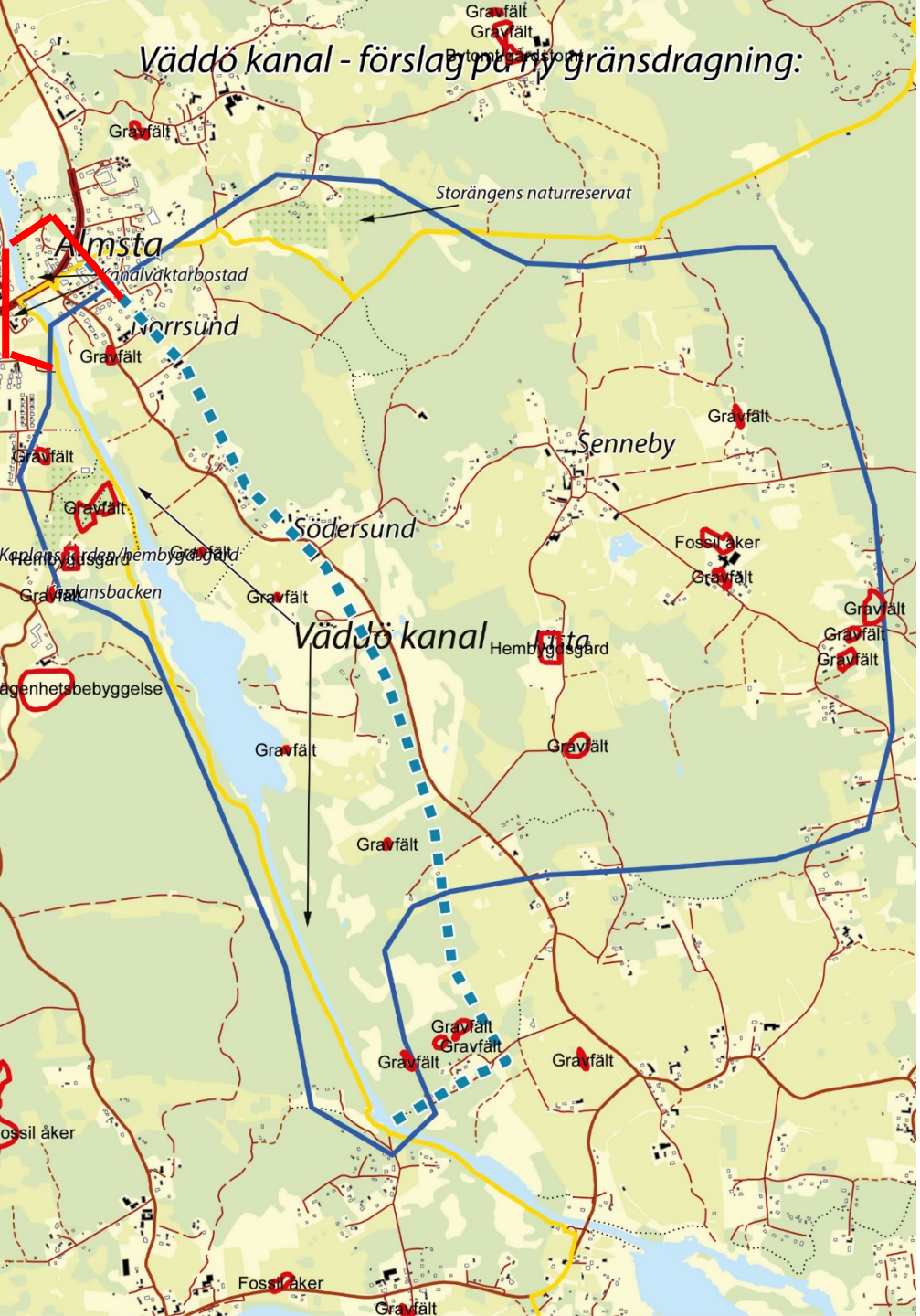

Avgränsningarna kan i vissa fall ifrågasättas

”Spretiga” områden

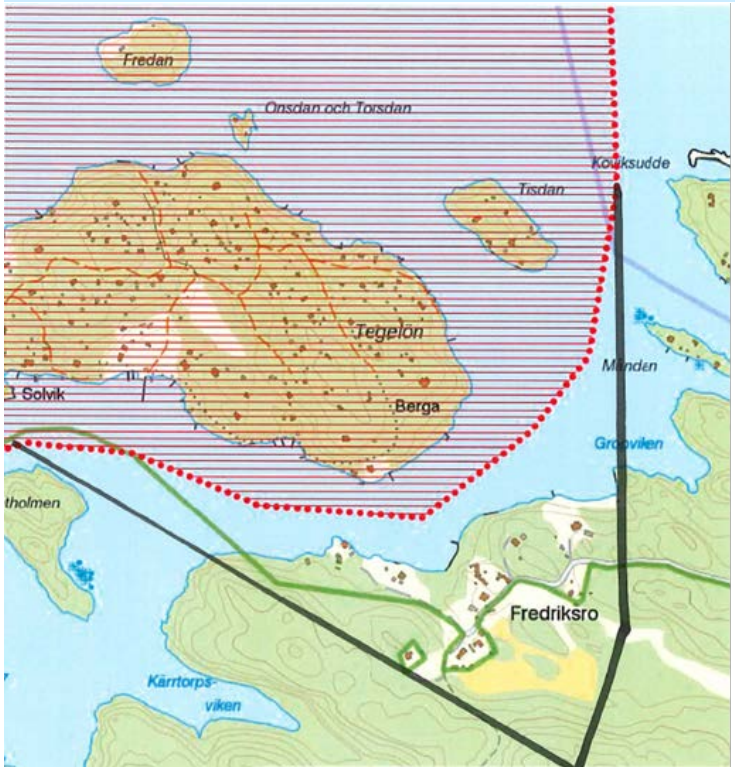

Länsstyrelsen Stockholm

Tack!

Eva Dahlström Rittsél

Tfn 010-223 12 81

eva.dahlstrom.rittsel@lansstyrelsen.se

www.lansstyrelsen.se/stockholm